

1975-01-01

ฐาณินทรไพร์

ขจร สุขพานิช

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jletters>

Part of the [Arts and Humanities Commons](#)

Recommended Citation

สุขพานิช, ขจร (1975) "ฐาณินทรไพร์," *Journal of Letters*: Vol. 9: Iss. 9, Article 1.

DOI: 10.58837/CHULA.JLETTERS.9.9.1

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/jletters/vol9/iss9/1>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Letters by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

ฐานันดรไพร่ (ข้อมูลเพิ่มเติม)

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่เขียนเรื่องนี้ในตอนนี้ เพื่อส่งมากำหนด วารสาร “อักษรศาสตร์” ตังบรรณธิการ (รองศาสตราจารย์วิสุทธิ์ บุญยกกุล) ได้ติดต่อขอมา คณะอักษรฯ จุฬา เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ข้าพเจ้าเคยมีโอกาสเข้ามาศึกษาเป็นเวลา ๖ ปี (พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๔๘๓) และในที่สุดก็ได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษให้เข้ามาบรรยายตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๔ จนปัจจุบันซึ่งก็เป็นการสมควรแล้ว เพราะวิทยาการที่ข้าพเจ้าได้รับจากสถาบันนี้ เมื่อได้ผ่านการไตร่ตรอง และหาความรู้ประสบการณ์ จากที่อื่นมาเพิ่มพูนเป็นเวลากว่า ๓๐ ปี ก็สมควรนำออกเป็นการชดใช้ให้แก่เหล่านิสิตรุ่นนี้บ้าง เป็นการปฏิบัติตามหลัก กตัญญู-กตเวทีกุณตั้ง ที่คนไทยเรายึดถือมาแต่ปางบรรพ์

เรื่อง “ฐานันดรไพร่” ข้าพเจ้าได้เริ่มเขียนเป็นลักษณะ survey ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ นำลงในวารสาร “ชุมนุมจุฬา” ฉบับ ธันวาคม ๒๕๐๒ อันเป็นวารสารของนิสิตเก่าจุฬาฯ ตั้งแต่บัดนั้นข้าพเจ้าได้ขยายเรื่องในลักษณะพิศดาร ก็มีผู้ขอไปพิมพ์แจกงานศพ ๓ ครั้ง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็คัดเลือกไปพิมพ์รวมไว้กับบทความของท่านผู้อื่น เช่นฯ พจนฯ คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นอาทิ เพื่อเป็นหนังสือประกอบพื้นฐานในวิชาอารยธรรมไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ และตีพิมพ์ใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๖ ท้ายที่สุด สำนักพิมพ์ เกล็ดไทย ก็คัดเลือกรวมกับบทความอื่น ๆ ของข้าพเจ้า ตีพิมพ์ต้น พ.ศ. ๒๕๑๘ เข้าในหนังสือชุดประกอบการศึกษา โดยข้าพเจ้าให้ชื่อหนังสือนี้ว่า “ข้อมูลจากอดีต” มีจำหน่ายทั่วไป

บัดนี้ ข้าพเจ้าได้ข้อมูลเพิ่มเติม จึงขอส่งมากำหนดวารสาร “อักษรศาสตร์” เป็นการชดใช้หนังสือลักษณะหนึ่ง

เรื่องการเลิกไพร่ ให้เป็นราษฎรเสรี จะคิดจะทำการสิ่งใดในขอบเขตของกฎหมาย กี่ยวมทำได้ เราเพิ่งได้รับเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ อันเป็นปลายรัชกาลที่ ๕ นี้เอง ก่อนหน้านั้นนับเป็นเวลา ๕๗๔ ปี (เท่าที่มีหลักฐาน) คือตั้งแต่ก่อนการสถาปนาราชวงศ์อยุธยาเป็นราชธานี หรือจะกล่าวได้ชัดเจนคือตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๗๔ ไพร่หรือชายฉกรรจ์มีหน้าที่ต้องรับใช้รัฐบาลโดยสังกัดอยู่กับเจ้าขุนมูลนายที่ตนสมัครอยู่ด้วย และถ้าเจ้าขุนมูลนายท่านสังกัดอยู่ในกรมกระทรวง

โก คือ เวียง (นครบาล) วัง (สำนักพระราชวัง) คลัง (กระทรวงพระคลัง, กระทรวงการต่างประเทศ, กระทรวงพาณิชย์) และนา (กระทรวงเกษตร) ไพร่ผู้นั้นก็ต้องสังกัดตามเจ้านายด้วย เรียกว่าเป็นข้าราชการทั่วทุกชายฉกรรจ์ แต่มีลักษณะพิเศษที่เป็นข้าราชการไม่มีเบี้ยหวัดเงินเดือน ต้องหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเองตามอัธยาศัย ด้วยเหตุนี้กระมัง ไพร่บางส่วนจึงสมัครอยู่ในบ้านเจ้าขุนมูลนาย ให้ท่านใช้สอยเพื่อแลกข้าวสุก จึงเกิดศัพท์ บ่าวไพร่ ขึ้นมาใช้กันในประเทศสยาม

แต่ไพร่มิใช่ทาส มีอิสระเสรีในการเลือกเจ้าขุนมูลนายเพื่อตนจะสังกัดอยู่ มีหน้าที่ต้องเข้าเวรประจำทำงาน โดยมากเป็นงานโยธา เช่น ขุดคลอง ทำสะพาน เป็นสาธารณประโยชน์แก่แผ่นดิน ในยามสงบบ้านเมืองไม่มีศึกสงคราม การเข้าเวร มีกำหนดเข้าเดือนหนึ่ง ออกเดือนหนึ่งสลับกันไปตลอดปี ปีหนึ่งจึงเข้ารับราชการ ๖ เดือน ทำงานให้ตนเอง ๖ เดือน หรืออยู่บ้านเจ้านายก็ต้องหาบน้ำ ผ่าฟันหรือ “บั้นวับันควายให้ลูกท่านเล่น” ในลักษณะ บ่าวไพร่ที่ดี ถ้าขี้เกียจหลังยาวเจ้านายก็จะรังเกียจ ไม่รับเอาไว้เป็นบ่าวของท่าน ไพร่จึงเป็นไพร่รับใช้ราชการ ๖ เดือน เป็น**บ่าวไพร่**ให้เจ้านายใช้สอย ๖ เดือน พวกนี้คงมีมาก จะมีไพร่เป็นอิสระ อยู่บ้านตัวเอง ทำนาหาอาหารเลี้ยงครอบครัวนอกเวลารับใช้ราชการ ไพร่ประเภทนี้คงมีอยู่บ้าง แต่ตัวเลขสถิติยังหาไม่ได้ว่ามีมากน้อยเพียงใด

เฉพาะบ่าวไพร่ในลักษณะดังกล่าว มีฝรั่งเขียนไว้ว่า ออกญาโกษาธิบดีเหล็กเมื่อท่านถึงอสัญกรรม มีบ่าวไพร่ผู้คนในจวนของท่านกว่า ๒,๐๐๐ นั้นเป็นสมัยอยุธยา มาสมัยบางกอกในรัชกาลที่ ๓ มีฝรั่งเขียนไว้ว่า ที่จวนเจ้าพระยาพระคลัง มีบ่าวไพร่ผู้คนนับเป็นจำนวนหลายพันเช่นกัน การเลี้ยงดูหุงหาอาหารทำกินชุลมุนยิ่ง ข้าวหุงเลี้ยงกันหลายสิบกระทะ แสดงว่า ที่พึ่งพักและเป็นเจ้าขุนมูลนายที่สำคัญตั้งแต่แรกมาคือผู้อยู่ในตำแหน่ง “โกษาธิบดี” ไพร่ที่สมัครเป็นบ่าวด้วยจึงมากกว่าที่อื่น และบำเหน็จเงินปีที่โกษาธิบดีได้รับ มีจำนวน ๒,๐๐๐ บาท มากกว่าเสนาบดีในตำแหน่งอื่นซึ่งลดหลั่นลงมาจนถึงปีละ ๑,๒๐๐ บาท

ไพร่ที่สังกัดกรมกองของเจ้าขุนมูลนาย เป็นคนของแผ่นดิน เรียกว่าไพร่หลวง คำไพร่หลวงนี้ ข้าพเจ้าขอใช้คำภาษาอังกฤษว่า Crown commoners ตาม Holt Hallet^๑ ผู้เข้ามาสำรวจทาง ตามแผนจะสร้างรถไฟตั้งแต่แม่ตากผ่านเชียงใหม่ไปเชียงใหม่ เพื่อไปเชื่อม

๑ Holt S. Hallet: A Thousand Miles on an Elephant in the Shan states: London, 1890. p. 132

ทางรถไฟในเขตพม่าไปยูนนานใน ค.ศ. ๑๘๘๔ ส่วนไพร่ที่สังกัดวังเจ้าทรงกรม(หรือยังไม่ได้ทรงกรมก็ดี) เช่น วังหน้า, วังหลัง ข้าพเจ้ามีความเข้าใจว่า อยู่ในประเภท ไพร่สม, หรือเลขไม่ทราบว่าเป็นสมัยอยุธยาต้องเข้าเวรเพื่อปฏิบัติงานโยธาให้แผ่นดินหรือไม่ แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ไพร่สังกัดเจ้าฟ้ามงกุฎ (ขณะทรงผนวช) มีหลักฐานว่าสัสดีเจ้าหน้าที่หักเงินส่วนพระองค์เข้าหลวง เพราะไพร่ของพระองค์ไม่ได้เข้าเวรปฏิบัติหน้าที่ให้แผ่นดิน^๒ แต่การหักเงินไพร่สมย่อมยากกว่าไพร่หลวง คือหักเพียงปีละ ๖ บาท (ไพร่หลวงต้องจ่ายปีละ ๑๘ บาท ถ้าไม่สมัครจะเข้าเวร) ทั้งนี้คงเป็นเพราะต้องช่วยปฏิบัติงานของเจ้านายตามวังอยู่แล้ว เวลาอิสระจึงน้อยกว่าพวกไพร่หลวง

การเข้าเวรของไพร่มาเปลี่ยนแปลงจากหนักเป็นเบา ๒ ครั้ง ในสมัยรัตนโกสินทร์คือ ใน ร. ๑ ทรงให้เข้าเวรเดือนหนึ่ง ออกเวร ๒ เดือน (ปีหนึ่งจึงเข้าเวร ๔ เดือน ออกเวร ๘ เดือน) และอีกครั้งหนึ่งใน ร. ๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าไพร่ทั้งหลายทั้งปวง โดยให้เข้าเวรเดือนหนึ่ง ออกเวร ๓ เดือน ปีหนึ่ง ไพร่ฉกรรจ์จึงต้องรับใช้ราชการแผ่นดินเพียง ๓ เดือน และมีอิสระที่จะทำมาหาเลี้ยงครอบครัว ๙ เดือน เป็นเช่นนี้เรื่อยมา จนมายุบเลิกเอาในปลายรัชกาลที่ ๕ ใน พ.ศ. ๒๔๔๘

รายละเอียดและความเป็นมาของไพร่ ข้าพเจ้าเขียนไว้ในเรื่อง “ฐานันดรไพร่” แล้วท่านที่ประสงค์จะทราบรายละเอียดโปรดหาอ่านเอาได้จากหนังสือ ‘ข้อมูลจากอดีต’ ดังกล่าวแล้ว

สำหรับข้อมูลใหม่ที่ได้อ่าน คือ ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ รัฐบาลออกกฎหมายมาใหม่ฉบับหนึ่ง เรียกว่า “พ.ร.บ. ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ ๑๒๔” ให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุครบ ๑๘ ปี รับราชการในกองประจำการ มีกำหนด ๒ ปี แล้ว ปลดออกไปอยู่ในกองหนุน . . . ผู้ที่ได้รับราชการทหารในกองประจำการแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้นั้นพ้นจากที่จะต้องเสียเงินค่าราชการอย่างใด ๆ จนตลอดชีวิต

นี่เป็นคำกล่าวอย่างกว้าง ๆ ถ้าจะถามว่า ตามกฎหมายฉบับดังกล่าว มีการเกณฑ์ทหารทั่วราชอาณาจักรในปีนั้นหรือไม่ หรือมีการเกณฑ์ทหารเป็นบางแห่งบางมณฑลเท่านั้น ตามหลักฐานเท่าที่ค้นหาได้ ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ มีการเกณฑ์ทหารเพียง ๔ มณฑลเท่านั้น กฎหมายเกณฑ์ทหารยังครอบคลุมไปไม่ทั่วราชอาณาจักร หรืออีกนัยหนึ่ง ฐานันดรไพร่ยุบเลิก

^๒ ญัตติ สุธงศกราม กษัตริย์วังหน้า (เป็นพระราชหัตถเลขของ ร. ๔) หน้า ๔๗๔, กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๑๔ คุ้มถ้อยคำ “. . . (ขณะทรงผนวช) . . . เงินเบี้ยหวัดนั้นได้ไว้บ้าง สัสดีเขาหักแทนตัวเลขเสียมาก”

เฉพาะบางมณฑลใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ชายฉกรรจ์ส่วนใหญ่ทั่วราชอาณาจักรยังต้องตกเป็นไพร่ต่อไปอีกจวบจน พ.ศ. ๒๔๕๙ จึงหลุดพ้นจากกฎหมายเกณฑ์แรงงานทั่วหน้ากัน

ในการที่รัฐบาลรัชกาลที่ ๕ แก้ปัญหาภัยใหญ่ซึ่งเกี่ยวข้องกับชายฉกรรจ์ทั่วแผ่นดิน จากอายุ ๑๘ ถึง ๖๐ ได้ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ นับเป็นพระราชกรณียกิจยิ่งใหญ่ มีคุณประโยชน์ต่อแผ่นดินและพสกนิกรทั่วหน้ากัน สังเกตจากพระลิขิตของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาบำรงภูวณราชานุภาพที่ทรงไว้ดังข้อความว่า “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ในเวลานั้นยังทรงเป็นสยามมกุฎราชกุมาร) ทรงเรียบเรียงพระราชบัญญัติขึ้นเอง ด้วยเสด็จดำรงตำแหน่งที่จเรทหารบกและเป็นที่ปรึกษาหารือของกรมหลวงนครไชยศรีฯ อยู่ในเวลานั้น...”^๑

ถ้าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงเป็นสยามมกุฎราชกุมารทรงเรียบเรียงพระราชบัญญัตินี้ด้วยพระองค์เองสมจริง ข้าพเจ้าก็ขออนุโมทนาสาธุไว้ ณ ที่นี้ เพราะข้าพเจ้าออกจะลำเอียงเกี่ยวกับพระจริยวัตรของพระองค์ท่าน โดยเชื่อเสมอมาว่า เรื่องใหญ่เรื่องสำคัญเกี่ยวกับชาติ มักจะถือกำเนิดในรัชกาลของพระองค์ แต่ก็มีตัวเลขข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่า ใน ๓ ปีสุดท้ายในรัชกาลของพระองค์ (พ.ศ. ๒๔๖๖-๒๔๖๘) ตัวเลข รายรับ-รายจ่ายของแผ่นดิน ทดกติดต่อกัน ๓ ปี และนี่เองเป็นมูลเหตุหนึ่งให้เกิดดุลยภาพข้าราชการในรัชกาลที่ ๗ และในที่สุดเกิดปฏิวัติรัฐประหารใน พ.ศ. ๒๔๗๕ การที่รายได้น้อยกว่ารายจ่ายในรัชกาลที่ ๖ เป็นเหตุให้รัชกาลที่ ๗ ทรงปลดข้าราชการส่วนหนึ่งให้ออกรับบำนาญ นี่เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ไม่ยาก แต่ข้าราชการที่ถูกปลดบำนาญ จะมีสักกี่คนที่อยู่ในรายชื่อผู้ก่อการกระทำรัฐประหารใน พ.ศ. ๒๔๗๕ จากหนังสือของพลโท ประยูร ภมรมนตรี (หนังสือชื่อ “ห้าแผ่นดิน”) เขียนไว้ ข้าพเจ้าก็ยังสังเกตเห็น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงยอมรับเพียงว่า รัฐบาล ร. ๗ ปลดข้าราชการส่วนหนึ่งออกให้รับบำนาญ เพื่อตัดทอนรายจ่ายให้สมดุลกับรายรับของแผ่นดิน อันที่จริง รัฐบาลของ ร. ๖ ก็ได้เจรจาขอให้อังกฤษและชาติที่มีสนธิสัญญาต่อกัน (ตามแบบสัญญาเบาริง) ยกเลิกการบังคับให้รัฐบาลสยามเก็บภาษีขาเข้าในอัตรา ๓ เปอร์เซ็นต์ (3 per cent ad valorem) อันเป็นการผูกมัดประเทศมาแต่ ค.ศ. ๑๘๕๕ ตลอดระยะเวลา ๗๐ ปีที่ผ่านมา รายได้ของแผ่นดินไม่สามารถจะเขยิบขึ้นได้จากภาษีศุลกากร แต่รายจ่ายในการปรับปรุงประเทศต้องสูงขึ้นเรื่อย ๆ การจะตำหนิรัฐบาลของ ร. ๖ ว่า รายจ่ายสูงกว่ารายได้ใน ๓ ปีสุดท้ายในรัชกาลก็ไม่ถูกต้องนัก ผู้สมควรถูกตำหนิว่าทำให้การคลังของรัฐ

๑. อ้างโดย ฌรัฐดี สุทธิสงคราม ในหนังสือ “จอมพล กรมหลวงนครไชยศรี สุรเดช”-กรุงเทพฯ, พ.ศ.๒๕๑๔

บาลสยามยอมแยกก็เห็นจะต้องชี้ให้ชัดว่าคือ รัฐบาลอังกฤษ ซึ่งเป็นผู้นำรัฐบาลฝรั่งอื่น ๆ รวมทั้ง ญี่ปุ่นด้วยบับบังคับรัฐบาลสยามโดยสนธิสัญญาเบาริง รัฐบาล ร. ๖ เสียอีกที่ควรได้รับคำสดุดีชมเชยที่เจรจาให้อังกฤษและฝรั่งชาติอื่น ๆ ยกเลิกการบีบบังคับทางภาษีสกุลการนี้ ได้สำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๖๘ แต่นั่นแหละ อังกฤษถึงแม้เขาจะยอมยกเลิกการบีบบังคับนั้นใน ค.ศ. ๑๙๒๕ ก็ยังขอเวลาอีก ๑๐ ปี ในการที่รัฐบาลสยามจะใช้สิทธิเก็บภาษีสกุลการตามใจชอบ ข้าพเจ้าเสียใจที่ George B. Sayre เมื่อเขียนหนังสือชื่อ Glad Adventure ก็มีได้บอกการขอยืดเวลาอีก ๑๐ ปีของอังกฤษ (และก็ของประเทศที่มีสนธิสัญญากับสยาม) ท่านมุ่งแต่กล่าวถึงผลงานที่ท่านได้ปฏิบัติในฐานะที่ปรึกษากระทรวงต่างประเทศของไทย ผู้อ่านที่ไม่มีโอกาสตรวจดูเอกสารที่กระทรวงต่างประเทศหรือที่ Public Record Office กรุงลอนดอน ก็ไม่ทราบเรื่องการขอยืดเวลา ๑๐ ปีนี้ ด้วยเหตุนี้เองการเก็บภาษีสกุลการและที่เรียกกันว่า ประมวลลรัษฎากร จึงมาเก็บได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเอาใน ค.ศ. ๑๙๓๕ หรือ พ.ศ. ๒๔๗๘ อันเวลาผ่านการปฏิวัติมา ๓ ปีแล้ว และเป็นเวลา ๑๐ ปี ที่รัฐบาล ร. ๖ เจรจากับรัฐบาลนานาชาติในสิทธิเก็บภาษีสกุลการตามใจชอบ

เมื่อ พ.ร.บ. ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ ตราขึ้นเป็นกฎหมาย ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ พระราชปรารภในพระนามาภิไธยของ ร. ๕ (ทรงเรียบเรียงโดยสยามมกุฎราชกุมาร) ซึ่งเป็นจุดสำคัญของ พ.ร.บ. มีข้อความดังนี้ :

“มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคำรัสเหนือเกล้า ๆ ให้ประกาศทราบทั่วกันว่า การปกครองอาณาจักรทั่วทุกประเทศ จำต้องมีกำลังพลทหารไว้สำหรับป้องกันข้าศึกศัตรูที่จะพึงมีมาทั้งภายในและภายนอก เพราะฉะนั้นทั่วทุกประเทศย่อมต้องจัดการทำนุบำรุงกำลังทหารของประเทศนั้น ๆ โดยวิธีการ

- ๑) ในสนธิสัญญาเบาริง ข้อ ๑๑ ระบุให้สิทธิรัฐบาลสยามแก้ไขอัตราภาษีสกุลการได้เมื่อขยายสัญญาครบ ๑๐ ปี แล้ว แต่ถ้อยคำที่ใช้ว่า ให้คู่สัญญาปรึกษากัน ครั้นเมื่อสยามพร้อมที่จะปรึกษากองอังกฤษคู่สัญญาไม่พร้อมเป็นเช่นนั้นเรื่อยมาตลอดรัชกาลที่ ๔, ที่ ๕, จนปีสุดท้ายในรัชกาลที่ ๖ จึงตกลงกันได้ แต่อังกฤษก็ยังขอให้สยามรอต่อไปอีก ๑๐ ปี จึงจะมีสิทธิเก็บภาษีสกุลการได้ตามใจชอบ เป็นอันว่า ในเรื่องภาษีสกุลการ อังกฤษบังคับให้สยามเก็บได้ในอัตราร้อยชักสาม (3percent ad valorem) จาก ค.ศ. ๑๘๕๕ จนถึง ค.ศ. ๑๙๓๕ รวม ๘๐ ปี เป็นการเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจแก่ชาติเด็กที่เสื่อมใสศรัทธาคนมาแต่กัน คิดดูแล้ว ข้าพเจ้าในคราวหนุ่มๆ อยากจะเรียกว่า เป็นการปล้นสะดมโจรกรรมของสุภาพบุรุษจอมปลอม แต่เสียดใจในกรมหมื่นนราธิป ฯ ทรงไว้แต่เพียงว่า สนธิสัญญาเบาริงมีผลบังคับใช้ไม่มีกำหนด เป็นพระมติที่ทรงมองผ่านตัวอักษรสิบปีที่ตกลงให้สยามหลงเชื่อไปจนถึงแก่นของความหมายคือ “ไม่มีกำหนด”

อันสมควรแก่ภูมิประเทศทั่วกันตั้งแต่โบราณสมัยสืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ก็และวิธีการเกณฑ์กำลังทหารในพระราชอาณาจักรสยามนี้ ตามราชประเพณีมีกฎหมายสืบมาแต่โบราณว่า บรรดาพลเมืองที่เป็นชาย เมื่ออายุถึงฉกรรจ์แล้วทุก ๆ คน จะต้องมาลงทะเบียนหมายหมู่เข้าสังกัดหมวดกองกรมรับราชการตามหน้าที่ มีข้าราชการเป็นเจ้าหมู่ นายกองควบคุม เมื่อมีการทัพศึกกรมใดต้องเกณฑ์ เจ้าหมู่ นายกองควบคุมไพร่พลในกรมนั้น ๆ ไปราชการทัพศึก ในเวลาปกติไพร่พลต้องมีเวรผลัดกันเข้ามาอยู่ประจำทำราชการคนหนึ่งปีละ ๓ เดือน นอกจากเวลาเรียกระดม เข้ามารับราชการเป็นครั้งเป็นคราว จนแก่ชราอายุกว่า ๖๐ ปีไพร่พลจึงจะได้ปลดพ้นจากหน้าที่ราชการ ประเพณีมีมาแต่เดิม ดังนี้ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มฝึกหัดจัดระเบียบการทหารตามแบบยุทธวิธีอย่างใหม่ ได้โปรดให้ยกทะเบียนไพร่พลบางกรมมาฝึกหัดจัดเป็นทหารอย่างใหม่ แต่ก็คงเกณฑ์คนเหล่านั้นด้วยวิธีเดิม เป็นแต่เปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย ส่วนไพร่พลในกรมและกองอื่น ๆ ซึ่งไม่ต้องฝึกหัดเป็นทหารอย่างใหม่ ก็คงลงทะเบียนและรับราชการตามแบบเก่าสืบมา

เพราะเหตุที่ไพร่พลอันมีสังกัดในบางกรมต้องฝึกหัดแต่ในบางกรม ไม่ต้องฝึกหัดและเพราะเหตุที่รัฐบาลเมื่อไม่ต้องการตัวคนมารับราชการ ไม่ยอมให้ไพร่พลเสียเงินแทนแรงรับราชการ ได้จึงพาให้แลเห็นเหมือนหนึ่งว่าไพร่พลพวกหนึ่งต้องรับราชการทหาร แต่อีกพวกหนึ่งเป็นเลขไม่ต้องรับราชการทหาร อันที่จริงไพร่พลทั้งปวงย่อมอยู่ในกฎหมายและวิธีเกณฑ์ทหารซึ่งมีสืบมาแต่โบราณอย่างเดียวกัน มิได้จวนเลิกถอนวิธีอันนี้เลย

ทรงพระราชดำริว่า ในปัจจุบันนี้ถ้ามีราชการที่จะต้องใช้กำลังทหาร ยกเป็นตัวอย่างดังเช่นที่ต้องส่งกำลังไปปราบพวกผีบุญ ที่ก่อการจลาจลในมณฑลอีสาน เมื่อ ร.ศ. ๑๒๐ และปราบปรามพวกผู้ร้ายที่ก่อการจลาจลในมณฑลพายัพเมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ เป็นต้น ที่จะกะเกณฑ์เลขที่ไม่ได้ฝึกหัดเข้ากองทัพให้เจ้าหมู่ นายหมวดควบคุมไปทำการรบพุ่งอย่างแต่ก่อน ย่อมเป็นการไม่สมควรแก่เวลาเสียแล้ว ต้องหาใครยืมใช้ได้แต่กำลังทหารที่ได้ฝึกหัดจัดแบบแผนตามวิธียุทธในเวลาปัจจุบันนี้ เพราะฉะนั้นในบัดนี้นับว่าไพร่พลที่มีได้ฝึกหัดไม่มีประโยชน์และไม่เป็นกำลังแก่ราชการทหารตรงตามความมุ่งหมายของประเพณีแต่เดิมเสียแล้ว ใช้แต่เท่านั้นราชการทหารไปตกหนักอยู่แก่พวกไพร่พลบางกรมที่ถูกเกณฑ์เข้าฝึกหัดเช่นนี้เชื่อว่า ไม่เป็นยุทธวิธีจริงเป็นการสมควรและจำเป็นจะต้องแก้ไขพระราชบัญญัติจัดวิธีการเกณฑ์ทหารให้แบบแผนอันสมควรแก่ปัจจุบันสมัย แลให้เป็นยุทธวิธีโดยให้ไพร่พลทั้งหลายมีหน้าที่รับราชการเสมอหน้า

กัน และผ่อนผันให้เบาแรง โดยมีกำหนดเวลาที่จะต้องรับราชการน้อยลงกว่าแต่ก่อน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติสืบไว้ดังนี้ . . .”

ข้อความละเอียดของพระราชบัญญัติมีปรากฏในตัวพระราชบัญญัติแล้ว

สมเด็จพระยาจ่างฯ ทรงประทานคำอธิบายเรื่องเกณฑ์ทหารไว้อย่างยืดยาวสรุปโดยย่อว่า

๑. ชายทุกคนมีหน้าที่ต้องรับราชการตลอดเวลาจนบรรจบ คือตั้งแต่อายุ ๑๘ ไปจนอายุ ๖๐ ผู้ใดอายุเป็นจนครบต้องมาเข้าทะเบียนที่กรมพระสุรัสวดี และเจ้าพนักงานสักท้อมือเป็นสำคัญว่าเป็นคนสังกัดอยู่กรมไหน ๆ ชายจนครบถ้าไม่มาขึ้นทะเบียนสักท้อมือโดยมิได้รับอนุญาตยกเว้นตามกฎหมาย เรียกว่าคนช้อมือขาว จับได้มีโทษ และต้องส่งไปรับราชการในกรมที่มีงานหนัก

๒. บรรดาไพร่พลที่สักแล้ว มีกำหนดรับราชการต่างกันที่คนอยู่หัวเมืองชั้นในโดยรอบกรุงเทพฯ ข้างเหนือตั้งแต่เมืองชัยนาทลงมา ข้างใต้ตั้งแต่เมืองเพชรบุรีขึ้นมา ข้างตะวันออกตั้งแต่เมืองปราจีนและฉะเชิงเทราเข้ามา ข้างตะวันตกตั้งแต่เมืองราชบุรีเข้ามา ไพร่อยู่ในเขตต์เหล่านี้ต้องเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ ปีละ ๒ เดือน และยังมีภาระคมปีละครั้งหนึ่ง ส่วนพลเมืองที่อยู่หัวเมืองชั้นกลางห่างกรุงเทพฯ จะมารับราชการกรุงเทพฯ ไม่สะดวกคนอยู่ไหนก็เข้าทะเบียนสังกัดเป็นเลกกองเมืองอยู่เมืองนั้น มีหน้าที่รับราชการปีละหนึ่งเดือน

๓. การควบคุมผู้คน จัดเป็นกรม ๆ กรมหนึ่งมีเจ้ากรม, ปลัดกรม, สมุหบัญชี เป็นผู้บังคับบัญชา รองลงไปมีนายกอง นายหมวด อยู่ตามท้องที่ที่ไพร่พลอยู่ สำหรับดูแลและเรียกคนส่งมารับราชการ

๔. วิธีหาคนเพิ่มเติมเข้าในกรมตามวิธีเก่า มี ๓ สถานคือ สถานหนึ่งไพร่พลที่มีสังกัดกรมไหน ถ้ามีลูกออกมาเรียกว่า ลูกหมู่ ต้องเข้าสังกัดรับราชการในกรมนั้นอย่างหนึ่ง สถานที่สองคนช้อมือขาว อันรู้ไม่ได้ว่าเป็นหมู่กรมไหน ใครเกลี้ยกล่อมได้ก็เอาเข้าสังกัดกรมนั้นอย่างหนึ่ง สถานที่สามลูกหมู่ หรือแม่ตัวไพร่ที่มีสังกัดในกรมที่มีหน้าที่รับราชการเบา ถ้าจะสมัครไปอยู่กรมอื่นที่มีหน้าที่ราชการหนักกว่านั้นก็ไปได้ตามใจสมัครอย่างหนึ่ง ว่าโดยเนื้อความลักษณะเกณฑ์พลตามวิธีเลกเป็นดังกล่าวนั้น

แต่มีวิธีอีกอย่างหนึ่งซึ่งตั้งขึ้นแต่ครั้งกรุงเก่าตอนหลังเป็นการผ่อนผันวิธีเกณฑ์เลกคือยอมให้ไพร่เสียเงินค่าราชการแทนตัวเข้ามารับราชการได้ ถ้าถึงเวรใครและจะไม่เข้ามาถ้า

เสียเงินค่าราชการเดือนละ ๖ บาท หรือคิดรวมปีเป็นปีละ ๑๘ บาทแล้วก็ไม่ต้องเข้ามา เจ้ากรม ปลัดกรม มีหน้าที่เก็บเงินค่าราชการส่งกรมพระสุรัสวดี และส่วนลดที่ได้แก่เจ้ากรม ปลัดกรมตลอดจนนายกอง นายหมวด เป็นผลประโยชน์ในการที่ได้ควบคุมนั้น เพราะเหตุที่มีวิธีผ่อนผันให้เสียเงินแทนได้ดังนี้ ไพเราะพลโดยมากจึงยอมเสียเงินแทนรับราชการ ต่อที่ไม่มีเงินเสียเห็นประโยชน์ที่จะรับจ้างผู้อื่นทำราชการแทนตัว จึงเข้ามาด้วยเหตุนี้โดยปกติผู้ที่เข้ามารับราชการมากนัก ก็เป็นการเพียงพอและยังได้ตัวเงินมาใช้จ่ายราชการอีกปีละมากๆ ด้วย^(๑)

ในปีประกาศใช้ พ.ร.บ. ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔ ใช้เฉพาะชายฉกรรจ์อายุเข้าเกณฑ์เป็นทหาร (เข้าใจว่าอายุเข้าเกณฑ์ในเวลานั้น คง ๑๘ ปี แต่เมื่อผู้เขียนเข้าเกณฑ์ใน พ.ศ. ๒๕๗๖ อายุเข้าเกณฑ์เปลี่ยนเป็น ๒๐ ปีบริบูรณ์แล้ว จะเปลี่ยนจาก ๑๘ เป็น ๒๐ ปีในปีไหนยังไม่มีโอกาสตรวจสอบ) แต่ใช้เพราะชายฉกรรจ์ที่มีภูมิลำเนาใน ๔ มณฑล คือ

๑. มณฑล นครราชสีมา
๒. ,, นครสวรรค์
๓. ,, พิษณุโลก
๔. ,, ราชบุรี

และจันทนแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ มีการบังคับสำหรับชายฉกรรจ์อีก ๕ มณฑล รวมกันเป็น ๙ มณฑล คือ

๕. มณฑล	กรุเก่า	}	บังคับใช้ใน พ.ศ. ๒๔๔๙
๖. ,,	นครไชยศรี		
๗. ,,	ปราจีน	}	,, ๒๔๕๐
๘. ,,	กรุงเทพฯ		
๙. ,,	จันทบุรี		

พ.ร.บ. ฉบับนี้ จึงบังคับใช้เพียง ๙ มณฑล ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๕ เหลืออีก ๙ มณฑล มาบังคับใช้เขาในแผ่นดินรัชกาลที่ ๖ คือ

๑๐. มณฑล พายัพ
๑๑. ,, อุตร

๑ ถัดมาจากหนังสือของ คุณณัฐวดี สุทธิสงคราม : จอมพล กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๑๔ หน้า ๑๘๕-๑๘๖ และ ๑๙๓-๑๙๕

- ๑๒. ,, อุบลราชธานี
- ๑๓. ,, ร้อยเอ็ด ๔ มณฑลนับกับใช้ใน พ.ศ. ๒๔๕๗
- และที่เหลืออีก ๔ มณฑลสุดท้าย มาบังคับใช้เอาใน พ.ศ. ๒๔๕๙ คือ
- ๑๔. มณฑล นครศรีธรรมราช
- ๑๕. ,, บัตตานี
- ๑๖. ,, สุราษฎร์
- ๑๗. ,, ภูเก็ต
- ๑๘. ,, เพ็ชรบูรณ์

เมื่อ Holt S. Hallet เข้ามายังภาคพายัพเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ ภาคพายัพยังไม่เข้ามาอยู่ในปกครองของรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ รัฐบาลครั้งนั้นเพียงมอบให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสด็จขึ้นไปในราชการหลายเรื่อง มีอยู่เรื่องหนึ่งคือข้าศึกเชียงตุงจะยกมารุกรานอำเภอฝาง อำเภอเชียงดาว กรมหลวงพิชิตปรีชากรจึงทรงให้สร้างเมืองใหม่ไว้รับศึกในอำเภอเชียงดาวเรียกกันว่า “เวียงไชยปรีชา” โดยเอาสร้อยพระนามไปผนวกกับชื่อที่นิยมกันในภาคพายัพว่า “เวียงไชย” ศึกเชียงตุงครั้งนั้นเป็นแต่ข่าวลือ มิได้ยกลงมารบพุ่งกันในไม่ช้าเรื่องจึงลืมนั่นไป แม้แต่เวียงไชยปรีชา จะตั้งอยู่ตรงไหน คนเชียงใหม่ในปัจจุบันก็หาคนทราบเรื่องได้ยาก แต่กลับให้กำเนิดอีกเวียงหนึ่ง คือ เวียงไชยปราการ โดยผู้แต่งตำนานหรือ พงศาวดารโยนกเป็นผู้สร้างขึ้นใหม่โนคติ คือพระยาประชาภิจจรจักร ผู้ซึ่งใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ถูกส่งไปราชการที่ภาคพายัพ (ในขณะนั้นยังมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประชาภิจจักร) เวียงไชยปรีชาผู้คนพากันลืมนั่นไปแล้ว มีเวียงไชยปราการของพระเจ้าพรหมมาถือกำเนิดแทนว่าอยู่ในเขตอำเภอฝาง และทางราชการอำเภอฝางก็ต่ออายุความเชื่อเช่นนี้มาจนปัจจุบัน^๑

แต่เรื่องไพร่ภาคพายัพที่ Holt S. Hallet เขียนไว้ว่า Crown Commoners “ได้สูญเสียสิทธิในการเลือกเจ้าขุนมูลนายเสียแล้ว”^๒ ที่ Hallet เขียนไว้เช่นนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นการสูญเสียสิทธิชั่วคราว เพราะในปีนั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงให้เกณฑ์

(๑) ในเรื่องเวียงไชยปราการของพระเจ้าพรหมจะอยู่ที่ไหนแน่ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ๓ ท่าน คือ ดร. ประเสริฐ ณ นคร นายศรี อมาตยกุล และนายขจร สุขพานิชได้ขึ้นไปทบทวนที่จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดเชียงรายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ ลงความเห็นร่วมกันว่า อยู่ที่ตัวจังหวัดเชียงราย ไม่ได้อยู่ที่อำเภอฝางจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนที่อำเภอฝาง น่าจะเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณอีกเมืองหนึ่ง คืออุโมงค์เสถาร

(๒) Holt S. Hallet : เล่มเดิม หน้า ๑๓๒

ชายฉกรรจ์เข้ากรมกองเพื่อเตรียมรับศึกเชียงตุง เมื่อศึกไม่มี ชายฉกรรจ์ก็ได้รับการปลดปล่อย
ไปสู่เจ้าขุนมูลนายตามใจสมัคร แต่ Hallet แต่ก็กลับประเทศของเขาไปแล้ว ไม่มีโอกาสแก้ไข
สิ่งที่ได้เขียนไว้ให้ถูกต้อง และทางรถไฟที่คิดจะสร้างก็ล้มเลิกไป โดยฝรั่งเศสสร้างจากไซปอง
ไปคุนหมิงเป็นการตัดหน้า สิทธิของไพร่ เช่นเดียวกับสิทธิในที่ดินทรัพย์สิน ก็ยังคงเป็นเอก
สิทธิของไพร่ตลอดมา ไม่ว่าใครจะเขียนให้ผิดแผกไปจากตัวบทกฎหมาย เรายังมีกฎหมาย
ตราสามดวงไว้ทดสอบแสวงหาความจริงได้อยู่ Feudalism ในระบบของไทยจึงเป็นเอกเทศ ผิด
ไปจากระบบนี้ในยุโรปโดยมีสิทธิในทรัพย์สินที่ดินและมีสิทธิในการเลือกเจ้าขุนมูลนาย

เป็นอันว่าฐานันดรไพร่ ถูกยุบเลิกด้วย พ.ร.บ. ลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๔
หรือ พ.ศ. ๒๔๔๘ แต่การบังคับใช้ต้องค่อยเป็นค่อยไป จวบจน พ.ศ. ๒๔๕๘ กฎหมายนี้จึง
บังคับใช้ได้ทั่วราชอาณาจักร ไพร่จึงได้เป็นประชากรอิสระ รับใช้ชาติด้วยการเป็นทหารและ
ด้วยการเสียภาษีอากร นอกนั้นจะบำเพ็ญชีวิตในอาชีพใดในขอบเขตของกฎหมายก็ย่อมทำได้
การสร้างงานพาณิชย์ อุตสาหกรรมของประชาชนชาวไทย ทั่วราชอาณาจักร จึงนับได้ว่ามี
รากฐานที่มาจาก พ.ศ. ๒๔๕๘ นี้เอง และการกล่าวทำหิ “ฐานันดรไพร่” ว่า “Thai initiative
and creativity were stifled” (Virginia Thomson – *Thailand* p. ๖๐๐) นั้นสมจริง แต่ก็มี
ส่วนที่อยู่ในการสร้างชาติให้กลมกลืนเป็น homogeneous culture และส่วนเสียก็ได้แก้ไขจนสิ้น
தாக เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ นี้แล้ว และใน พ.ศ. นี้เอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ได้รับการ
สถาปนาขึ้นเป็นสถาบันอุดมศึกษาชั้นในแผ่นดิน

ขจร สุขพานิช

๘/๑๐/๑๘

ป.ล. ข้าพเจ้าขอขอบคุณ คุณณัฐฉิ สุทธิสงคราม ที่กรุณาส่งหนังสือมาให้ ๒ เล่มคือ “จอม
พล กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช” และ “กษัตริย์วังหน้า” และจากหนังสือ ๒ เล่มนี้ จึงได้ข้อมูลเพิ่มเติม
ทำให้บทความนี้และเรื่อง ‘ฐานันดรไพร่’ มีลักษณะสมบูรณ์ขึ้นกว่าเก่า ดังได้แสดงแหล่งที่ไว้ให้ในบทความนี้
แล้ว